

4

توركل بوردي

جل: 1 Sayr: 4 29 kaimu ewel 1327

توركلرك فاندوته جالشير
اون بش كونده بر چيقار

سىزە عىجب بورچ دىگىلى ، بوملىتى يوروتماك ؟..
 كىمە دوشىر ، ھې بونلىرى تىرقىيە سوق ايتماك ؟..
 كىمە نصىب يوردى اورتى بولوطلىرى قالدىرمىق ؟..
 كىمە نصىب بوملىتە اسكى شانى آلدىرمىق ؟..
 ايواھ ، يازىق !.. بىر كىتاب يوق تورك حىسىلە يازلسىن .
 اوقودىقچە سونوك اولان اوفىكرلر آچىلسىن !
 بىرتارىخ يوق ، توركلەك نەدر اطرافىلە كوستىرسىن ،
 اوحقىقت لوحەسىلە وارلغىز يوكىلسىن !
 اى تورك كىنجى ، زمانىدر اوغراش دائىم طورمە سن ،
 چالاش دورمە ، ملتىكچون ياشامايى اىستىرسەك ...
 حىدر پاشا

عثمانىه ارغوز

جغرافيا و استغرافيا

ايران توركلرى

۱

اوچ بىك سىنەلك تارىخى بىزغىنەيە مالل اولان و شرقى مەدنىت عالمىدە خصوصى
 بىر موقع قازانان ايران ، بوكون حياتىك اكچىتىن ، اكقورقچى كونلر نى كچىر مكدەدر .
 چوقدىن بىر استىقلال و تمامىت ملكىيەسى ، روس انكلىز رقابىتە و آوروپا
 سىياسى موازنەسىنە بورجلى اولان ايران ، يىانچى دىستىكلرە دايانان ھىر مملەكت
 كچى ، شىمدى استىناد كاھىز قالمىشدر . اسكى انكلىز - روس رقابى يىرنە بوكون
 ايرانك انقسامى التىزام ايدىن برائىتلاف ، بردوستلق وار . مراكش و طرابلس
 غرب مسالەلرى طولايىسىلە بوزولش اولان سىياسى موازنە ، ايرانى انكلىز
 و روس ھامىيەسىنە آلمقدىن عبارت اولان شوائتلافك تطىقى ايجون اك مناسب واك

الویریشلی بر فرصت تشکیل ایتدی . زواللی ایران متصل فریاد ایدیور .
لکن کیمسه دیکه میور . دیکه یئر وارسه ده امداد ایده میورلر .

اکثریتی فارس ملتیه منسوب اولان شوطالعصر مملکتک مهم بر قسمندی ده
تورکر تشکیل ایدیور . مقصد و مسلکی تورکرک فائده سنه چالشمق اولان
« تورک یوردی » ، احوال حاضره مناسبیه قارئیرینه ایران تورکری خصوصنده
بالطبع معلومات ویرمک ایستر . « یورد » ک آرزوسی اوزیرینه بر ایران غرته جیسی
صفیه ، المیرینه اشتراک واملیرینه خدمت ایتیش اولدیغ ایرانک قسماً اولسون
تعریفندن عبارت اولان شووظیفه یی ، اقتدار و معلوماتک مساعد ایده بیله جکی
یر دأرده ، مع المونییه ایفا ایتک آرزوسنده یم .

*
**

آلده تحقیقی بر ایستاتستیک اولدیغندن ایرانک نفوس عددی مختلف اوله رق
روایت ایدیور . ایرانلرک کندی آره لرنده یک منشر بر تلقی به باقیله جق اولورسه
اهالی ۳۰ کرو (۱۵ میلیون) ه بالغ اولق لازم کلیر . ایران غرته لرینی اوقومش
و مجلس ملی مذاکراتی دیکه مش اولانلر چوق دفعه « اوتوز کرو رلق ایران
ملتک مقدراتندن » بحث ایدیله یکنی و « اوتوز کرو رلق برکتله نک مبعوثی »
صورتیه استیضا حاتده بولونیلدیغی ، فقط آراصیرا شوعددک آزالوب جوظالیدیغی ده
آکلامش اولورلر . ایلك دفعه طوبالانان (دارالشورای ملی) ده آذربایجان
مبعوثلرندن مشهور تقی زاده بو او یغونسزلفی کورمش و ایراد ایتدیکی نطقلرک
بریسنده « مبعوثلر کندی آره لرنده هیچ اولمزه مبعوثی اولدقلری ملتک عدد
نقوسنده اتحاد ایتسینلر » تلمیچنده بولونمش ایدی .

ایرانلر آرزو اولونان بو « اتحادی » مذکور مملکت خلقک ۱۵ میلیون
دأره سنده حاصل ایتک میال ایسه لرده اجنبی جغرافیا جیلری بو عددک ۱۰ میلیون
زیاده اولدیغی ادعا ایدیورلرک حقیقه الک یاقینی بو اولسه کرکدر . مع مافیه
هیچ بر شک و تردده میدان قالماق اوزره ایرانک نفوس عمومی ۹ میلیون حساب
ایدیلرسه بونک آزدن اوچده بری ، یعنی ۳ میلیونی هیچ شبهه یوق که تورکدر .

ایران تورک‌لری باشلیجه آذربایجانده ساکن اولوبورلر . ایران آذربایجان [۱]
 ایرانک شمال طرفنده واقعدر . وایرانده موجود سکیز ایالتک اکمهمیدر . بو
 ایالت ، شمالاً روسیه وغرباً عثمانلی حدودلری ایله محدوددر . (طالش) کی
 بعض اورمانلری و (مغان - moughen) سحراسنک ایران قسمی استثنای
 ایدیلیرسه آذربایجان علی العموم طاغلقدر . بو طاغلردن اکمهملری (ساوالان)
 (سهند) ، (قره طاغ) سلسله‌لیردر . ارده‌بیل قضااسنده واقع ساوالان طاغی
 ۴۷۲۵ متر و ارتفاعنده ، قراغه قضااسنده کی سهندطاغی ۳۱۰۵ متر و یوکسکلیکنده
 بولنیورلر . بو قطعه طاغلق اولقله برابر زراعتی الیریشلی ، منبت طوبراغی
 چوقدر . هواسی صاف و صاغلامدر . قیشین چوق صوثوق ، یازینده چوق
 صیجاق اولور . اراضی ده بویوک نهرلر اولدیغندن طوبراق ایستلیدیکی قدر
 ارواواسقا ایدیلیمور . اکر جدوللر یاییلیرسه مملکتده موجود صولرک اراضی‌یه
 کفایت ایدمچکی تخمین ایدیلور . [۲]

رومیه کولنه ایرانیلر (دریاچه شاهی) دیرلر . ایرانک «یگانه دریاسی»
 اولان بوکول چوق طوزلی اولدیغندن ایچنده بالی و سائر دکنر حیواناتی یوقدر .
 آذربایجان تورکجه تعبییره ، بوصوده حیوان ، «درمان ایچون اولسه‌ده تاییلماز» ؛
 فقط بوراده درمان ایچون برذی حیات بولونمسه‌ده صوکنیدیسی بردریای درماندر ؛
 یازین رومیه کولی سواحله ییقامق اوزره برچوق اهالی کلیر ؛ کولده ییقامق
 برطاقم امراضی دفع ایتدیکی اعتقاد اولونور . دریاچه شاهیده یالکز «چومچه
 قویروق» [۳] دینان پک کوچوک حشراتدن بولونور . چومچه قویروقلر

[۱] آذربایجانک قافقاسیاده واقع وروسیه تابعیتنده اولان بر قسمی ده ایروان ،
 کنجه و باکو ولایتلری تشکیل ایدیلور .

[۲] آذربایجانک باشلیجه نهرلری شونلردر :

۱ - آرس نهرینه دوکولن : قاراصو . صاری صو .
 ۲ - رومیه کولنه دوکولنلر : آبی‌چای ، چیغانو ، طیفاتو ، شهر چای ، نازی
 چای ، زولا چای .

۳ - حزر دکیزنه دوکولن : قیزیل اوزنه چایی .

[۳] چومچ ، کچه (کچه) دیمکدر . (۱) حرفندن بویوک اوللایان بویوک کوچوک
 حیوانلرک قویروقلری کچه‌یه بکزه‌دیکی ایچون (چومچه قویروق) دیمشدر .

دورغون وقوقش صولرده میدان کلن حشر آتندرد. ذاتاً کول، بعض دفعه بویه قوقش صولرک قوقوسنی نشر ایدر. ارباب تدقیقک دیدیکنه کوره کوله کوکورد، باقیر وباشقه معدنلردن ماعدا یوزده ۱۴ مقدارنده طوز واردرد. ساحله چاربان دالغا سرپنترلی نتیجه سی بر طاقم طوز ترسباتی قالدینی کبی ایسه بیه صیجریان بر پارچه صودخی بیاض لکه بر اقیب. کوله واپور وکی ایشله دیلدیکی تقدیرده آذربایجانک یول جهتندن اولان نقصانلردن بر مهم قسمی ازاله اولونه بیلیر. رومیه کولنک ثروت طبعیه سی بونکله قالماز. کول جوارنده ثابت قیمتلی سیاه مرمر معدنلری واردر که هنوز استفاده ایدلمه مکده در. کوله دوکولن نهرلرده بالق یتیشدیرمک ممکن اوله بیله چکی کبی کول ده دخی شاب دکزنده یاشایان بالقلردن کتیروب تکثیر اتمک ممکن اولدینی تخمین ایدیلور. حال حاضرده، اهمیتی معلوم اولان بوکول، قاچار پرنسارندن امام قلی میرزانک انحصاری آلتنده در، اونک مالیدر. نسیر سفان نامه کوله اوچ دورت یلکنلی شالوپه ویکرمی یولجی طاشیه بیلن «آتش» نامنده برنجاری صندال (استمبوط) واردرد.

آذربایجانک مرکز ایالتی تبریز و مشهور شهرلری ده شونلردر: أردبیل، ارومی، خوی، دیلمان (سلماس)، ماکو، سولدوز. [سولدوز اراضینی عثمانلی دولتی ایله ایران آراسنده منازع فیه اولان نواحی جدیددر]، مراغه، خلخالدر. اهلینک بویوک بر قسمی زراعت و تجارتله مشغول ایسه لده شاه سنوه، قرهجه طاغلی، چلبیان و خسه ایلاری کبی بر قسمی ده کوچه حالنده و چوبانلق ایله کچینیرلر. کوچه لر مسلح و سلاحشور اولدقلردن چابو جلیق و حیدودلقندن ده چکینمزلر، و آراسیرا تجارت کاربانلرینه و بعضاً شهرلره هجوم ایدرلر. آذربایجانک محصولاتی: آریه و بوغدای کبی حبوبات ایله اوزوم، شفتالی، آلا، آرمود، قایسی، فیستق، بادم و جوز کبی یاش و قورو میوه لردر. آذربایجان طاغلری معدنجه پک زنکین ایسه ده بونلرک هنوز پک آزی کشف اولونمشدر. قره طاغ ده باقیر پک چوقدر. لیکن اشبو معدنلرک امتیازی مظفرالدین شاه طویدن روسلره ویرمشدر.

تبریز - قزوین ، تبریز - خوی - دیلمان - رومیه کبی کاربان یوللارندن
ماعدای روس حدودنده واقع جولفادن تبریزه قدر ۱۷۰ کیلو مترو طولنده
(۱۵۰ ودرست) بر شوسه یولی دخی موجوددر . بو شوسه یولی او صورتله
پايشلدرکه شمدی جلقا موقفنده طوران روس قطارينك تا تبریزه قدرایلرویه
بیلمه سیچون ، یولک اوزهرینه تراوهرس وریاردیزوب پرچله مک کفایت ایدره .
اشبو یولده بوکون رزس اوتوموبیللری ایشله مکدهدر .

آذربایجانک پایتختی اولان تبریز ایرانک تجارت نقطه نظرندن اک مهم بر مرکزی .
تشکیل ایدره . سوق الجیش نقطه نظرندن دخی اهمیت مخصوصه سی واردر .
اهالیسی ۵۰ بیگدن فضلدر . شهرده تورک آثار قدیمه سندن (قازان کیندی)
معناسنه اولق اوزره (شنب قازان) نامنده بر بنا وارکه قازان خان زمانندن
قالدینی روایت اولونور .

آذربایجانک شهرلرنده دباغاق ، نساجلق ، خایجیلق ، دمیرجیلق ،
ومارانقوزلق ، دولکراک ، قوافلق کبی صنایع موجوددر .

ایران تورک لری وایران تورک لکی دینلدیکی وقت خاطره علی الا کثر .
آذربایجان کلیر . حالبوکه ۳ ملیون تورکدن تقریباً ایکی بوچوق ملیوتی احتوا ایدن .
شو قطعه دن باشقه ایرانک سائر یرلرنده ، حتی ایران قدیمک مرکزی اولان
شیراز اطرافنده بیله تورک لر واردر . بونلر ، عددلری ۳۵۰ بیکی تجاوز ایدن
قشقائیلر درکه بر عشیرت حالنده یاشارلر . کوچبه اولدقلری حالده قسماً اکین
اکمک و قسماً حیوان بسله مک ایله یاشایان بوعشیرتده خالی طوقومق صنعتی ده
خیلی ترقی ایتشددر . قشقائی تورک لری غایتله جسور ، سلاحشور و جنگاوردرلر .
لژیومی زماننده جنکه حاضر ۴۰ - ۵۰ بیگ چیقاراییلرلر . قشقائی عشیرتنک
موغول استیلاسنده بورالره کلدیکلری مرویدر . قشقائی ایلی نک رئیس
(« ایباخان » ی) اسماعیل خان صولت الدوله اخیراً حکومت مشروطه طرفندن
عزل اولونهرق یرینه برادری ضیغ الدوله نصب اولمشدر . قشقائی ایباخانلری
چنکیز خان احفادندن اولدقلری ایضا ایدرلر .

ایرانک شمالنده استر آباد وکوموش تپه حوالیسنده ، روس تورکستانی

وماورای حزر ایله همحدود اولان تورکمن قبیله‌لری ده کوچبه وعشیرت حالده یاشایان تورکلردر . بوکون ایران شاهلقنه حاکم قاچار سلاله‌سی بو تورکمن قبیله‌لرندن برینه منسوبدر .

طهران حوالیسندن (زرنده) ، (کرج) ، (خار) و (وزامین) ده دخی قسماً فارس‌لره قاریشیق یاشایان تورک کویلی و قیباری اولدینی کبی قزوین و همدان شهر و ولایتلرینک بر قسم سککنه‌سنی ده تورکلر تشکیل ایدرلر . حال حاضرده نیابت سلطنت مقام عالینسی اشغال ایتکنده اولان ابوالقاسم خان ناصرالملک حضرتلری همدان تورکلرندندر .

رسول زاده محمد امین

تاریخ و آثار عتیقه

پک اسکی تورک مدنیتی

«تورک یوردی» نك كچن صایب‌سنده پک اسکی تورک ادبیاتندن بحث ایدهرک صفوت پک افندیك یازمش اولدینی مقاله‌یه باشلانغچ قلقلی بر قاچ سطر علاوه ایش و اوراده : «شرق تورکستانك ، بوویقه‌نك یازیلدینی زمانه مصادف و او قویوجیلریمزدن بعضلرنجه بیلمه‌سی محتمل احوالی ده ، تکرری دیلهرسه ، کله‌جک صابی‌یه درج ایدرز» دییه سوز ویرمشك . بوکون ، اوسوزیمزی برینه کتیرورز : شرقی تورکستانه کیدن ایکی آلمان فنی هیأتنده بولتمش فون لوقوق (von Le Coq) جنابلرینك اولنکه اتنوگرافیا ، تاریخ و آثار عتیقه‌سنه دائر مختصر بر رساله ده ویردیکی معلوماتدن بعضلرینی آلوب آشاغی‌یه کچیریرورز :

شرقی ویاچینی تورکستان پک یاقین بر زمانه قدر مجهول بر قطعه (Terra incognita) ایدی . بو قطعه‌نك کشفی تشبثی ابتدا برلینده باشلادی ؛ برلیندن شرقی تورکستانه اوج کشف قافله‌سی کوندربیلدی . بونلردن برنجیسی (۱۹۰۲) : (۱۹۰۳) غرونوده‌دل (A. Grünwedel) وهوت (G. Huth) ، ایکنجیسی (۱۹۰۴ : ۱۹۰۶) فون لوقوق ، اوجنجیسی غرونوده‌دل وفون لوقوق .